

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

רשימת זכרונות

כתובים בידי הרבנית הצדקנית

מרת חנה ע"ה ז"ל

אשת כ"ק הרה"ג והרה"ח המקובל

מוהר"ר ר' לוי יצחק

זצוקל"ה נבג"מ זי"ע

הוריו של כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקל"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש



יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושתים לבריאה

RESHIMAS ZICHRONOS

KESUVIM BIDEI HARABANIS HATZIDKANIS
MARAS CHANA

Published and Copyrighted © 2011
by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / Fax (718) 774-2718
editor@kehot.com

Orders:

291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213
(718) 778-0226 / Fax (718) 778-4148
www.kehot.com

All rights reserved.

The Kehot logo is a trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

Manufactured in the United States of America

פתח דבר

הננו מו"ל בזה חוברת ראשונה של „זכרונות” שנרשמו ע"י הרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה, אמו של כ"ק אדמו"ר זי"ע (ובלשונה: מעט זכרונות משנותיו האחרונות של בעלי ז"ל), החל מצום גדלי' תש"ח עד שלהי שנת תשכ"ג.²

ובעז"ה תודפס חוברת מדי שבוע בשבוע עד לסיום הרשימה הנמצאת תח"י.

בהוצאה זו, באה הרשימה כפי שנעתקה מכתב-ידה של הרבנית, ולאח"ז גם בתרגום ללה"ק³, ובתוספת ציונים והערות בשוה"ג.

*

ציוני המראה מקומות וההערות בשולי הגליון, ועריכת הרשימות לדפוס⁴ – ע"י הרה"ת ר' אהרן לייב (ברשד"ב) שי' ראסקין.

הכותרות ותרגום הרשימות ללה"ק – על ידי הרה"ת ר' מנחם מענדל שי' (ברא"ל ע"ה) קפלן.

הגהת הגליונות על ידי הרה"ת ר' ישראל שמעון שי' קלמנסון.

כל הנ"ל בפיקוח וניהול הרה"ת ר' חיים שאול שי' (ברמ"מ ע"ה) ברוק.

*

יהי רצון שההוצאה לאור של זכרונות אלו אודות כ"ק הרה"ק

1) חלק מרשימות אלו סודר לאחר זמן במכונת כתיבה (בעריכה ושינויי לשון קלים), וחלקם עברו את הגהתה של הרבנית.

הרשימה בכת"י והרשימה המוקלדת עם ההגהות – בספריית אגודת חסידי חב"ד (כת"י מספר 4110).

2) חלק מהרשימות נעתקו ב"צדי"ק למלך" (חוברת ד (ברוקלין, תשנ"ג)), וחלקם תורגם ועובד בספר „אם בישראל" (קה"ת, אה"ק, תשמ"ג), ובספר „תולדות לוי יצחק" (קה"ת, אה"ק, תשל"ו. תשד"מ. תשנ"ה).

3) רשימה זו יוצאת לאור גם בתרגום לאנגלית, צרפתית, ורוסית – בחוברות בפני עצמם.

4) עזרה בתרגום הנרשם ברוסית, וביורור ענייני תקופת רוסיה ואישי רוסיה הנזכרים בזכרונות, על ידי הרה"ת ר' יוסף דוב שי' חצקלביץ והרה"ת ר' משה חיים שי' לויין.

הרה"ג המקובל וכו' ר' לוי יצחק ז"ל, ע"י זוגתו הרבנית, שהי' לה חלק גדול בהוצאה לאור של תורת כ"ק הרלוי"צ ז"ל⁵ – תעורר ותזרז את קיום תקוות וברכת כ"ק אדמו"ר⁶, שבקרוב ממש נזכה למצוא את עשרות ואולי מאות גליונות החדו"ת שלו שנאבדו, אבל בודאי שהם קיימים.

ועי"ז יתוסף בהפצת המעיינות חוצה, שתפעל את הגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, בקרוב ממש.

מערכת „אוצר החסידים”

וא"ו תשרי, ה'תשע"ב

ברוקלין, נ.י.

(5) ראה בארוכה שיחת וא"ו תשרי תש"נ (התוועדויות תש"נ ח"א ס"ע 61 ואילך), ע"ד המסירות נפש שלה, לאסוף עשבים ולעשות דיו ולהשיג נייר וכו', כדי שבעלה יוכל לכתוב חידושי תורה, וגודל השתדלותה לאח"ז בנוגע לשמירת הכתבים, שחלקם הגיעו לידינו, ומהם נדפסו הספרים „לקוטי לוי יצחק” ו„תורת לוי יצחק” על תורה נביאים וכתובים ועל מאמרי רז"ל וכו'.
(6) בשיחת וא"ו תשרי ה"ל.

ב"ה. יום ד' צום גדלי' תש"ח 17/ix/47

לא שרייבער אנכי ולא בת שרייבער, און מיין באַגער איז בלויז צו פאַרצייכענען אַ ביסל זכרונות פון מיין מאַן ז"ל, די לעצטע עטליכע יאָרן פון זיין לעבן.

איך בין אין ספקות צו איך וועל דאָס קענען אויספירן איבער צוויי טעמים: ערשטנס, צו וועל איך פשוט קענען איבערגעגעבן בכתב אויף וויפל עס געדיינקט זיך מיר. און צווייטנס, צו וועל איך האָבן אַזויפיל רוהיקייט וואָס אַזאַ אַרבעט פאַדערט.

* * *

דער אַרעסט

מערץ דעם 28/טן אין יאָר 1939², דריי אַזייגער ביינאַכט, זיינען געקומען צו אונז אין שטוב אויף באַריקאָדנע 13, פיר אַרבעטער פון נ.ק.ו.ד.³ און האָבן געפרעגט: וואו איז דער רב שניאורסאָהן.

אַז איך האָב זיך געלאָזט גיין אין צימער וואו ער האָט זיך געפונען, אים מודיע צו זיין פון די געסט, זיינען זיי גלייך נאָך מיר נאָכגעאַנגען, און איך האָב דעמאָלט באַמערקט אַז ביי אַלע טירן, פון אַריינגאַנג און וואו מ'גייט אַרויס, האָבן זיי זיך צושטעלט ווי שומרים. אָהן צערעמאַניעס, האָבן זיי אים גלייך אַריינגערופען אין קאַבינעט, און דער עלטערער פון זיי האָט אים געוויזן אַן אַרדער אויף אַ אונטערזוכונג און אַן אַרעסט.

ניט וואַרטנדיג אויף קיין מינוט, האָבן זיי זיך גלייך גענומען צו דער אַרבעט, ד.ה. צו דער אונטערזוכונג.

אַלע ספרים וועלכע זיינען געווען צושטעלט אין פינף גרויסע

(1) תאריך כתיבת הרשימה ע"י הרבנית.

(2) ליל ט' ניסן תרצ"ט. ראה רשימת הרה"ג והחסיד המקובל וכו' ר' לוי יצחק ע"ד שמו המאסר והגלות (נדפסה בהקדמה ללקוטי לוי יצחק על ספר התניא; על ספר הזוהר בראשית ועוד): „אני לוי יצחק בן זעלדא רחל, הגלתי על משך ה' שנים .. מן ט' ניסן ה'תרצ"ט עד ט"ו בשבט שת"ה [ה'ת"ש]".

(3) שירות ביטחון מדיני.

אַלמערס, האָבן זיי דורכגעזוכט און דורכגענישטערט ניט דורכלאָזענדיג קיין איינע. איינער פון זיי אין געווען אַ יודע ספר, און ווען אַ ספר איז ביי זיי געווען אין חשד, פלעגן זיי אים צורופן אַלס אַן עקספערט.

קבלה ספרים, שאלות ותשובות, געשריבענע, רבנישע, אַ סך פאַרבינדונגען מיט אויסלאַנד דורך בריף און טעלעגראַמעס, האָבן זיי אַלץ דורכגענישטערט. בריף פון דעם רבי'ן נ"ע⁴, סמיכות⁵ פון ר' א. חיים לאַדזער⁶, ר' חיים⁷ בריסקער⁸, אַ כתב רבנות פון יפו אויף רב ראשי, מיט וויזעס פאַר דער גאַנצער פאַמיליע. קאָראָספּאָדעניציעס פון דזשאַינטס הילף פאַר יעקאָטרינאַסל' אַבלאַסטי¹⁰ און נאָך אַזעלכע פאַפירן, האָבן זיי גענומען מיט זיך.

אין אַ באַזונדערן אַלמער איז צווישן ספרים יקירי־הערך געלעגן אַ ספר אין וועלכן עס איז געווען אַ שורה פון דעם אַלטן רבי'נס כתב־יד, אַ גאַנצער ביכל מיט חסידות, דעם צמח־צדק'ס כתב־יד, האָבן זיי פאַרזיגלט מיט עטליכע שטעמפלען, און איך האָב דאָס נאָך אַזוי געלאָזן ביז איך בין אַוועקגעפאַרן¹¹. זיינע אייגענע אַנגעשריבענע חסידות, וועלכע האָבן געציילט אין די טויזענטער בויגנס, האָבן זיי צווישן זיך, זיך מיישב געווען און דאָס פאַרבונדן אין אַ פעקל און אַוועקגעלייגט.

דריי מענטשן האָבן די גאַנצע צייט, אָן אַ הפסק אויף אַ רגע געאַרבעט.

זעקס אַ זייגער אין דער פרי, ווען זיי האָבן שוין געהאַט דורכגעזוכט

(4) כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע.

(5) ראה גם שיחות כ"ף מנחם־אב תשי"א. תשי"ב. תשכ"ב (תורת מנחם התוועדויות תשי"א ח"ב ע' 257. תשי"ב ח"ג ע' 124. תשכ"ב ח"ג ס"ע 213 ואילך).

(6) הרה"ג ר' אליהו חיים מייזל מלאָדו. נולד ט' סיון תקפ"א. נפטר י"ד אייר תער"ב.

(7) הרה"ג ר' חיים הלוי סולובייטשיק. ראש ישיבה בוואַלאָזין וואב"ד בריסק. נולד שושן פורים תרי"ג. נפטר כא מנחם־אב תרע"ח.

(8) אודות קבלת סמיכה מהג"ח מבריסק – ראה מכתב כ"ק אדמו"ר מהורש"ב ממוצק"ש ה' חנוכה תרס"ז (אגרות־קודש שלו כרך ו ע' צב): „כבוד נ"ד ידי"נ [נכד דודי ידיד נפש] הרה"ח המפורסם נכבד י"א כו' מו"ה לוי יצחק שי'... כאשר דורשים סמיכה מבריסק צריך לנסוע לשם, ובטח יקרבו כי הוא יר"ש באמת. לי כבד לכתוב אליו אודות זה (ועדיין לא נודמן לכתוב אליו), אמנם אין צריך לזה, ואם אך נתון סמיכות, תקוותי אשר יתן לו, או בדרך מכתב מליצה". וראה גם מקומות שנשמנו בהערה 5.

(9) ראה גם „תולדות לוי יצחק" ח"א ע' 189.

(10) מחוז יקטרינוסלב.

(11) הרבנית חנה עזבה את דנייפרוטרובסק בפעם האחרונה כחודש לפני חג הפסח תש"א. הספרים וכתבי־יד שנשארו בביתה בדנייפרוטרובסק, הושמדו בשנת תש"ב על ידי הנאצים. (ראה להלן ע' 000).

אין אַלע צימערן, האָט דער עלטערער פון זיי געזאָגט: רבי, טוט זיך אָן און קומט!

דאָס איז געווען אַ וואָך פאַר פסח, און וויסנדיג גאַנץ גוט אַז ער וועט פסח ניט זיין אין דער היים, האָט ער געבעטן מען זאָל אים ערלויבן צו נעמען מיט זיך צוויי קילאָ מצה וואָס איז געלעגן אין אַ פעקל. זיי האָבן אים די ערלויבעניש געגעבן.

אויף מיין פראַגע ווי וועל איך וויסען וואו ער געפינט זיך – איך זאָל אים קענען געבן עפעס געלט און עסן. האָט מען מיר געהייסן קומען מאַרגן צוויי אַזייגער בייטאָג אין קאָמענדאַטור¹², וועל איך אַלץ וויסן.

אויף צומאַרגנס בין איך דאָרט געגאַנגען, אָבער דערוואוסט האָב איך זיך ליידער גאַרנישט. און אויף אַלע מיניע בקשות איך זאָל אים עפעס קענען איבערגעבן, האָט מען געענטפערט אַז ער איז ניטאָ. זעענדיג אַז עס איז שלעכט, האָב איך דערלאַנגט דעם פראַקוראַר¹³ אַ באַשטעטיגונג אַז ער איז קראַנק, און אויב איך וועל אים ניט ברענגען פון שטוב עפעס עסן, וועט ער דאָרט פסח גאַרניט עסן, זאָל מען מיר ערלויבן אים טראַגן עסן פון מיין שטוב. אויף דעם האָט מען מיר אַפציעל געענטפערט אַז איך קען דאָס ניט טאָן, נאָר אין תפיסה קאָכט מען פאַר אים אַלץ וואָס מען דאַרף על-פּי-דין.

זעענדיג אין דעם פראַטאַקאָל פון דעם אַרעסט די חתימה אונטער וועמעס אויפזיכט ער געפינט זיך, האָב איך צו אים אַלע טאָג, אינדערפרי און פאַרנאַכט, געקלונגען אין נ.ק.וו.ד. און אַלע מאָל האָט ער מיר אַפגעגעבן די בעסטע גריסען, אַז מען באַזאָרגט אים און אַז ער האָט מיט זיך גענומען אַ סידור און ער זיצט און לייענט אים.

אַזוי בין איך אַפגעגאַנגען פינף חדשים צייט. אַלע צען טעג, ווען עס איז געווען די צייט, דער טאָג פון זיין נאָמען, פלעג איך גיין צו אים, אים איבערצוגעבען עסן אָדער גרעט, אָבער אַלעמאָל האָט מען מיר געענטפערט אַז ער איז ניטאָ, כאָטש דער פראַקוראַר פלעגט מיר זאָגן אַז ער איז יע דאָ.

* * *

(12) מפקדת המשטרה.

(13) התובע.

שפיאָנען אַרום דעם רב'ס הויף

מיט אַ חודש פריער ווי מען האָט אים אַרעסטירט, האָב איך באַמערקט ווי צוויי שקצים זיינען אַ גאַנצן טאָג ביז שפעט ביינאַכט אַרומגעגאַנגען לעבן אונזער הויף, נאָכקוקענדיג אַלעמען וועמען זיי האָבן געזען. לכתחילה האָב איך געמיינט אַז דאָס איז מרה שחורה, אַ חודש שפעטער האָב איך שוין גאַנץ גוט געוואוסט וואָס עס איז געווען.

פורים האָט ביי אונז פאַרבראַכט אַ היבשער עולם, ביז זעקס אַזייגער אינדערפרי. צווישן וועלכע עס האָבן זיך געפונען אַ חוץ עלטערע מענטשן, אויך אַ צאָל יונגעלייט און עטלעכע תלמידים פון הויכע שולעס, פאַר וועמען עס איז געווען שטרענג פאַרבאָטן זיך צו געפינען אין אַזאַ סביבה. ער האָט דעמאָלט געזאָגט אַ סך תורה מיט גרויס התלהבות, און דער עולם איז געווען פול מיט שמחה און איבערגעגעבנקייט צו אים. עס זיינען אויך פאַרגעקומען דאָן ריקודים, אַ זאך פון וועלכע מען האָט צו יענער צייט מורא געהאַט צו טראַכטן. עפעס איז פאַר זיי דאָס מאָל געווען שווער פאַר זיי זיך מיט אים צו שייַדן. שפעטער האָב איך געטראַכט, אַז זיי האָבן געהאַט אַ פאַרגעפיל אַז זיי פאַרבריינענען מיט אים דאָס לעצטע מאָל. ווען זיי זיינען ענדליך אַרויס פון שטוב, זיינען זיי ניט אַרויס אַלע פאַר איין מאָל, נאָר צו צוויי און צו דריי מענטשן מיט אַמאָל, ניט צו ציען קיינעמס אויפמערקזאַמקייט.

ווען איך בין אַרויס פון שטוב אויף דער גאַס, האָב איך געזען די צוויי שקצים אַרום גיין אויף דער גאַס. אויף צומאַרגנס נאָך דעם אַרעסט, זיינען זיי פאַרשוואונדן געוואָרן. דאָס זיינען זיי הפנים געווען ספיעציעל אַוועקגעשטעלט נאָכצוקוקן די שטוב.

* * *

כשר'ע מצה מיט אַ סאָויעטישן באַשטעטיקונג

דאָס יאָר¹⁴ האָט מען געבאַקן מצות פון דער מלוכה, דאָס איז אַבער געווען מצה נאָר אין דער פאַרמע. קיין כשרות, האָט דאָס אַבער ניט געהאַט.

דאָס¹⁵ האָט אים ניט געלאָזט רוען, און ער האָט אויף זיך גענומען דורכצופירן אז ווער עס וועט וועלן האָבן כשר'ע מצות על-פי-דין, זאָל דאָס קענען באַווייזן. האט מען זיך גענומען צו דער אַרבעט. מען האָט גע'כשר'ט די גרעסטע צוויי מילן, מ'האָט געקראָגן נייע זיפן, אַוועקגעשטעלט אַ השגחה מיט אַ סך משגיחים, און אַריינגעשיקט אין איספּאַלקאָם¹⁶ צען פונקטן וועלכע ער האָט געפּאָדערט אַז עס זאָלן אויסגעפירט ווערן ביי דעם באַקן, און ביי די ערטער פון פּאַרקויפן די מצות, און אַז אַלץ וואָס ער וועט הייסן אָדער ער וועט שיקען זיינע דיינים, זאָל אַלץ ערפילט ווערן.

דער ענטפּער וואָס מען האָט באַקומען איז געווען אַז אַלץ וואָס ער פּאָדערט, וועט געטאָן ווערן, און אַז עס וועט ניט זיין קיין קמח מן השוק. די באַפעלקערונג איז דאָן געשפייזט געוואָרן דורך „קאַרטאַטשנע סיסטעמאַ"¹⁷, דאָס הייסט, מען האָט געגעבן בלויז דרייסיק גראַם ברויט אַ טאָג, און קיין נייעם זאָק האָט מען אין די גרעסטע אַנשטאַלטן¹⁸ ניט געקענט באַקומען. האָט אין דניפּראַפעטראָווסק¹⁹ די מלוכה געגעבן, אויף צו באַזאָרגן די אידישע באַפּלקערונג מיט כשר'ע מצה, טויזענטער נייע זעק און די ווייסטע מעל, בעת פאַר אַלעמען האָט זי בלויז געגעבן שוואַרצע ברויט.

דער רעזולטאַט איז געווען, אַז פון גאַנץ אוקראינא און ווייס רוסלאַנד, ווי אויך פון מאַסקווא און לענינגראַד, איז מען געפּאָרן קיין דניפּראַפעטראָווסק נאָך מצות. אַלע שולן זיינען אָנגעשטעלט מיט קאַסטנס וועלכע האָבן געוואַרט אויף צו באַקומען די מצה.

פון אַלע בעקערייען פלעגט מען טעלעפּאָניש אָנפרעגן פרייטאָג פאַרנאַכט, ווען מען דאַרף ענדיקן באַקן און ווען מען מעג שבת-צו-נאַכט²⁰

(15) בהבא לקמן – ראה גם שיחות: ח"י ניסן תשמ"ג ס"ו ואילך; תשד"מ ס"י ואילך; וא"ו תשרי תש"נ ס"ג ואילך (תורת מנחם התוועדות תשמ"ג ח"ג ע' 1295 ואילך. תשד"מ ח"ג ע' 1493. תש"נ ח"א ע' 62 ואילך).
 (16) ועד הפועל של המועצה העירונית.
 (17) מערכת כרטיסי מזון.
 (18) המוסדות הגבוהים.
 (19) עד שנת תרפ"ו (1926) נקראה העיר יקטרינוסלב. ומשנת תרפ"ו שינו שמה לדניפּראַפעטראָווסק.
 (20) מוצאי שבת.

איינהייצן דעם אויוון. מען האָט אויך געפרעגט ווי מען דאַרף זיך פירן מיט מים שלנו. און דאָס איז געווען, דאַרף מען ניט פאַרגעסן, אין אַ צייט ווען אַ פּריוואַטער מענטש, האָט געוואָלט זיך פירן רעליגיעז, היטן אויף וויפל שבת – האָט ער זיך געדאַרפט באַהאַלטן בחדרי־חדרים, קיין שכן און קיין אַנדערע זאָלן עס ניט באַמערקן.

אַ משגיח האָט איבערגעגעבן אַז מיירעס פון פיר פּוד²¹ מעל איז געווען איבעריקע פינף מינוט אויף דעם טיש, האָט ער גלייך געהייסן די טייג צונעמען אין אַנדערע בעקערייען פון חמץ. און אויף מצה, האָט מען געגעבן אַנדערע מעל.

די סאַניטאַרנע דאָקטוירים²² פלעגן אַלע אַלץ פרעגן, ווי מען דאַרף אַלע מאַכן עס זאָל זיין מער פּסח'דיק. פאַר דעם אַלטן רעזשים²³, ווען רעליגיע איז געווען אין שטאַרקייט, האָט מען עס אין קיין אַנדערע קהילה ניט אויסגעפירט וואָס ער האָט אויסגעפירט ביי דער מלוכה.

פאַר די אידן וועלכע זיינען געווען אינטערעסירט אין דעם, איז עס געווען אַ אמת'ע שמחה, ביי אים איז עס געווען אַן אמת'ער תענוג רוחני. עס האָט אים געקאָסט זייער אַ סך געזונט צו פאַרזאָרגן אידן אַז זיי זאָלן הנאה האָבן פון יום טוב, כאָטש ער אַליין האָט פון שמחת יום טוב גאַרניט געוואוסט. ער איז שוין געזעצן זייער פעסט, און איז אויסגעקומען די גאַנצע אַכט טעג מיט וואַסער און מיט'ן פעקעלע מצה וואָס ער האָט מיטגענומען, פון וועלכעס ער האָט נאָך געלאָזן עטליכע שטיקלאַך אויף פּסח־שני²⁴.

דאָס אַלץ דורכצופירן, איז ער געפאַרן עטליכע מאָל קיין חאַרקאָוו²⁵ און האָט דאָס געפועל'ט ביים נאַרקאָם²⁶, און אין מאַסקוואַ ביא קאַלינינען²⁷.

* * *

(21) פוד הוא לערך 10 קילוגרם.

(22) המפקחים הסניטריים.

(23) המשטר הצארי שקדם למהפכה הקומוניסטית.

(24) ראה אגרות־קודש ח"ב ע' שנב. וש"נ.

(25) עיר הבירה של אוקריינא משנת 1934-1919.

(26) הקומיסר העממי, תפקיד מקביל לראש ממשלה.

(27) מיכאיל קאלינין. 1875-1946. נשיא ברית המועצות 1922-1946.

ב"ה, יום ד', צום גדליה תש"ח, 17 בספטמבר 1947¹

לא סופרת אנוכי ולא בת סופר, וחפצי הוא רק לרשום מעט זכרונות מבעלי ז"ל, מהשנים האחרונות לחייו.

- אני מסופקת אם אוכל להגשים זאת, משני טעמים: ראשית — פשוט איני יודעת אם אוכל להביע בכתב את כל הזכור לי, ושנית — איני יודעת אם תהיה לי מנוחת־הנפש הנדרשת למלאכה שכזו.

המעצר

ביום 28 במרץ 1939², בשעה שלוש לפנות בוקר, הגיעו לביתנו, שברחוב באריקאדנע 13, ארבעה אנשי נ.ק.וו.ד.³, ושאלו היכן הוא הרב שניאורסאהן.

מיד כשהתחלתי ללכת אל החדר שבו שהה בעלי, כדי להודיע לו על ה"אורחים" — צעדו הללו אחרי, ואז הבחנתי שהם נעמדו כשומרים בכל דלתות הכניסה והיציאה של הבית. מיד, ללא גינונים, הם קראו את בעלי אל חדר עבודתו, והמבוגר שבהם הציג בפניו צו המורה על חיפוש ומעצר.

מבלי לאבד רגע, הם ניגשו מיד לעבודה, כלומר — לחיפוש. הם חיפשו ופשפשו בכל הספרים, שעמדו בחמישה ארונות גדולים, מבלי דלג ולו על ספר אחד. אחד מהם היה יודע־ספר, וכל אימת שהתעורר בהם חשד על אחד הספרים — קראו לו כמומחה.

ספרי קבלה, כתבי שאלות־ותשובות רבניים, התכתביות רבות עם חו"ל באמצעות מכתבים ומברקים — את כל אלו הם סרקו; מכתבים מהרבי"ג נ"ע, תעודות סמיכה⁴ מאת ר' אליהו־חיים מלודז'⁵ ומאת

(1) תאריך כתיבת הרשימה ע"י הרבנית.

(2) ליל ט' ניסן תרצ"ט. ראה רשימת הרה"ג והחסיד המקובל וכו' ר' לוי יצחק ע"ד שמו המאסר והגלות (נדפסה בהקדמה ללקוטי לוי יצחק על ספר התניא; על ספר הזוהר בראשית ועוד): "אני לוי יצחק בן זעלדא רחל, הגלתי על משך ה' שנים .. מן ט' ניסן ה'תרצ"ט עד ט"ו בשבט שת"ה [ה'ת"ש]".

(3) המשטרה החשאית הסובייטית.

(4) כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב.

(5) ראה גם שיחות כ"ף מנחם־אב תשי"א. תשכ"ב (תורת מנחם התוועדויות תשי"א ח"ב ע' 257. תשכ"ב ח"ג ס"ע 213 ואילך).

(6) הרה"ג ר' אליהו חיים מיזל מלודז'. נולד ט' סיון תקפ"א. נפטר י"ד אייר תער"ב.

ר' חיים⁷ מבריסק⁸, כתב־רבנות מיפו למשרת רב ראשי⁹ עם אשרות כניסה לכל המשפחה, מכתבים מהגוינט בעניין סיוע עבור מחוז יקטרינוסלב, ועוד מסמכים כגון אלו — הם לקחו עמם.

בארון נפרד, בין ספרים יקרי־ערך, היה מונח ספר שבו שורה בכתב־ידו של אדמו"ר הזקן, וכן "ביכל" חסידות שלם בכתב־ידו של הצמח־צדק. הם החתימו ספרים אלו במספר חתמות, והשארתי אותם כך עד שנסעתי משם¹⁰. אשר לכתבי החסידות שלו עצמו — שמנו אלפי דפים — הם התלבטו ביניהם, ולבסוף ארזו אותם בחבילה והשאירו אותה במקום.

שלשה מהם עבדו כל העת, בלי להפסיק רגע. בשעה שש בבוקר, לאחר שסיימו לעבור ולחפש בכל החדרים, אמר המבוגר שבהם: רבי, התלבש ובוא!

הדבר היה כשבוע לפני חג הפסח. ביודעו היטב שלא יהיה בביתו בחג, ביקש בעלי שיורשה לו לקחת עמו שני קילוגרמים מצות שהיו ארוזות בחבילה, והללו נתנו לו את רשותם. לשאלתי איך אדע את מקום הימצאו כדי שאוכל להעביר אליו מעט כסף ומזון, הם הורו לי להגיע למחרת בשעה שתיים בצהריים אל מפקדת המשטרה, ואז אדע הכל.

למחרת הלכתי לשם, אך לדאבוני לא נודע לי דבר. על כל בקשותיי לאפשר לי להעביר אליו דבר־מה — השיבו שהוא איננו. בראותי שהמצב בכירע, מסרתי לתובע הצהרה כי בעלי חולה, וכי אם לא אביא לו דבר־מה מביתי לאכול — לא יאכל שם דבר בפסח, ולכן בקשתי שיותר לי להביא עבורו מזון מביתי. על כך ענו לי רשמית שלא יינתן לי לעשות זאת, אולם בבית־המעצר מכינים עבורו את כל המזון הדרוש לו על־פי דין.

בראותי בפרוטוקול המעצר את חתימת האדם שתחת השגחתו היה

7) הרה"ג ר' חיים הלוי סלוביצי'ק, ראשי־שיבה בוולוז'ין ואב"ד בריסק. נולד שושן פורים תרי"ג. נפטר כ"א מנחם־אב תרע"ח.

8) אודות קבלת הסמיכה מהגר"ח מבריסק — ראה מכתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ממוצש"ק ה' דחנוכה תרס"ז (אגרות־קודש שלו ח"ו ע' צב). וראה גם במקומות שנסמנו בהערה 5.

9) ראה גם "תולדות לוי יצחק" ח"א ע' 189.

10) הרבנית חנה עזבה את דנייפרופטרובסק בפעם האחרונה כחודש לפני חג הפסח תש"א. הספרים וכתבי־יד שנשארו בביתה בדנייפרופטרובסק, הושמדו בשנת תש"ב על ידי הנאצים. (ראה להלן ע' 000).

בעלי נתון — טלפנתי אליו למשרדי הנ.ק.וו.ד. מדי יום, בבוקר ובערב, ובכל פעם הוא מסר לי דיווחים חיוביים ביותר, והצהיר כי דואגים לצרכיו של בעלי, וכי בעלי לקח עמו סידור, והוא יושב וקורא בו.

כך עברו עלי חמישה חודשים. בכל עשרה ימים, כשהגיע היום שבו היה תורו — על-פי שמו — לקבל חבילה, הייתי הולכת אליו כדי למסור לו מצרכי מזון או בגדים להחלפה, אולם תמיד אמרו לי שהוא איננו, על-אף שהתובע היה אומר לי שהוא אכן נמצא שם.

מרגלים בחצר בית הרב

כחודש לפני מעצרו של בעלי, הבחנתי בשני "שקצים" שהתהלכו סמוך לחצר ביתנו במשך כל היום, עד שעה מאוחרת בלילה, כשהם בוחנים היטב כל מי שראו שם. מלכתחילה חשבתי שחשדותיי נובעים מ"מרה שחורה", אך חודש לאחר מכן ידעתי כבר היטב שהיו דברים בגו...

כפורים התוועד בביתנו קהל גדול עד השעה שש בבוקר. ביניהם היו — מלבד אנשים מבוגרים — גם מספר ניכר של צעירים, וכן תלמידים אחדים ממוסדות ההשכלה הגבוהה, שעליהם חל איסור חמור להימצא בסביבה שכזו. בעלי אמר אז הרבה "תורה" בהתלהבות רבה, והקהל היה מלא שמחה ורגשי מסירות כלפיו. היו גם ריקודים, דבר שבאותם ימים היה מפחיד אף לחשוב עליו. משום-מה דוקא באותה התוועדות היה קשה עליהם להיפרד ממנו. מאוחר יותר עלה בדעתי שלבם ניבא להם כי זוהי להם ההתוועדות האחרונה במחיצתו.

לאחר ההתוועדות, כשהמתכנסים יצאו סוף-סוף מהבית, הם לא יצאו כולם בבת-אחת, אלא שניים-שלושה אנשים בכל פעם, כדי שלא לעורר תשומת-לב. לאחר-מכן, כשיצאתי אל הרחוב, ראיתי את שני ה"שקצים" מתהלכים שם.

בבוקר שלאחר המאסר נעלמו שני ה"שקצים". ניכר היה שהם הוצבו במיוחד על-ידי השלטונות כדי לעקוב אחר הנעשה בבית.

מצות מהודרות באישור סובייטי

באותה שנה¹¹ התקיימה אפיית מצות מטעם הממשלה, אולם היו אלה מצות רק בצורתן החיצונית; הן לא התאפיינו בכשרות כלשהי.

הדבר¹² לא נתן לבעלי מנוח, והוא קיבל על עצמו להביא לכך שכל החפץ במצות כשרות על-פי דין — יוכל להשיג. הוא התמסר איפוא למלאכה: שתי טחנות-הקמח הגדולות ביותר הוכשרו, נרכשו נפות חדשות, הוצבה השגחה באמצעות משגיחים רבים, ונשלח אל מועצת העירייה מכתב ובו עשרה סעיפים שבעלי דרש שיישמו בשעת האפייה ובנקודות המכירה של המצות, וכן דרישה שכל מה שבעלי יורה או יקבע, או ישלח את דייניו להורות ולקבוע — יקויים במלואו.

התשובה שהתקבלה היתה שכל דרישותיו של בעלי ימולאו, והובטח שאפיית המצות תהיה רק בקמח שבהשגחת בעלי, ולא בקמח רגיל מן השוק.

באותה תקופה ניזונה האוכלוסייה באמצעות מערכת של כרטיסי מזון, שעל-פיה הוקצבו לכל אדם שלושים גרם לחם ליום בלבד. כמו-כן לא ניתן היה להשיג שקים חדשים, אף לא במוסדות הממשלתיים החשובים ביותר. במקרה זה, לעומת זאת, הורו השלטונות בדנייפרופטרובסק לדאוג לאוכלוסייה היהודית לאלפי שקים חדשים ולמצות כשרות שנאפו מהקמח הלבן ביותר — בה בשעה שלכל השאר הוקצב לחם שחור בלבד!

התוצאה היתה, שרבים מכל רחבי אוקראינה ורוסיה הלבנה, ואפילו ממוסקבה ולנינגרד, נסעו לדנייפרופטרובסק כדי לרכוש מצות. כל בתי-הכנסת היו מלאים בארגזיהם הריקים של הקונים שהמתינו לקבלת המצות.

ככל ערב-שבת לפנות-ערב פנו טלפונית מכל המאפיות בשאלה באיזו שעה יש לסיים את האפייה, ובאיזו שעה במוצאי-שבת ניתן להסיק את התנור מחדש. כמו-כן שאלו כיצד לנהוג ב"מים שלנו".

כל זה התרחש — אין לשכוח — בתקופה שבה אדם פרטי, לו חפץ לקיים אורח-חיים דתי, לשמור שבת במידת האפשר וכו' — היה צריך להסתתר בחדרי חדרים, כדי שאף אחד מהשכנים, או אנשים זרים אחרים, לא ירגיש בכך!

במקרה אחד דיווח אחד המשגיחים שעיסות במשקל ארבעה פוד¹³

12) לעניין המסופר לקמן — ראה גם שיחות: ח"י ניסן תשמ"ג ס"ו ואילך; תשד"מ ס"י ואילך; ר' תשרי תש"נ ס"ג ואילך (תורת מנחם התועדויות תשמ"ג ח"ג ע' 1295 ואילך. תשר"מ ח"ג ע' 1493. תש"נ ח"א ע' 62 ואילך).

13) פוד הוא כ-16 קילוגרם.

קמח הושארו על השולחן למשך חמש דקות מיותרות, ובעלי הורה מיד להעביר את הבצק למאפיות אחרות של חמץ, ועבור המצות הובא קמח חדש.

המפקחים הסניטריים שאלו שוב ושוב כיצד לעשות כל דבר כדי שהמצות יהיו כשרות ומהודרות יותר לפסח.

אפילו תחת המשטר הישן¹⁴, בשעה שהדת עמדה איתנה על תילה — לא התקיימה בשום קהילה אחרת אפייה שכזו, כפי שעלה ביד בעלי לפעול תחת המשטר הנוכחי!

ליהודים שהיו מעוניינים בכך היתה זו שמחה אמיתית, ולבעלי היה זה תענוג רוחני אמיתי. הוא הקריב הרבה מבריאותו כדי לדאוג לכך שיהודים אחרים ייהנו משמחת יום־טוב, ואילו הוא עצמו לא ידע שמחת יום־טוב כלל באותו הפסח: כשהגיע החג הוא ישב כבר מאחורי סורג ובריח, ובמשך כל שמונת ימי החג הסתפק במים ובחבילת המצות שלקח עמו, ושממנה אף הותיר מספר פיסות לצורך פסח שני¹⁵.

כדי להביא כל זאת לידי פועל נסע בעלי פעמים אחדות לחרקוב¹⁶, ושם עלה בידו להשיג את הסכמתו של הקומיסר העממי¹⁷, וכן את הסכמת קלינין¹⁸ במוסקבה.

14) המשטר הצארי שקדם למהפכה הקומוניסטית.

15) ראה אגרות־קודש ח"ב ע' שנב.

16) עיר הבירה של אוקריינא משנת 1919-1934.

17) תפקיד בברית־המועצות, מקביל לשר בממשלה.

18) מיכאיל קלינין, 1875-1946. נשיא ברית־המועצות בשנים 1922-1946.

נדפס על ידי ולזכות

יוסף יצחק הכהן בן רישה

וזוגתו מרת נחמה דינה בת מלכה רייזל

אוריאל צבי הלוי בן גיטל עטל

וזוגתו בתי' בת שרה מינדל

שלום דובער בן רבקה נעמי

וזוגתו מרת אסתר בת מרים

בנימין בן חדוה

וזוגתו מרת רבקה רחל בת אסתר שיינדל

ומשפחתם שיחיו לאריכות ימים ושנים טובות

להצלחה רבה ומופלגה בטוב הנראה והנגלה

בכל אשר יפנו בגשמיות וברוחניות

ולנחת רוח יהודי חסידותי מתוך שמחה וטוב לבב